

İQTİSADİYYAT VƏ İDARƏETMƏ BÖLMƏSİ

UOT - 332.012.3

Tərbiz Əliyev
AMEA, Elmi İnnovasiyalar Mərkəzi, i.ü.e.d., professor
Anar Əlirzayev
SDU, doktorant

**AZƏRBAYCANDA SAHİBKARLIQ SUBYEKTLƏRİNİN İNNOVASİYA
FƏALİYYƏTİNİN GENİSLƏNDİRİLMƏSİNİN
BAŞLICA İSTİQAMƏTLƏRİ**

Azərbaycanda müstəqillik və iqtisadi islahatlar dövründə əsas tələblərdən biri dünya bazarında məhsulun rəqabət dözümlülüyünü təmin edən innovasiya fəaliyyətinin yaxşılaşdırmaq və elmi-texniki nailiyyətlərdən təcrübədə istifadə etməklə dayanıqlı inkişafa nail olmaqdır. Tədqiqat zamanı aparılan kompleks təhlil bir daha sübut etdi ki, ölkəmizin emal sənayesində mövcud olan sahibkarlıq subyektlərinin innovasiya aktivliyi aşağı olduğundan onların bir qismi müflisləşir və fəaliyyətlərinə xitam verirlər. Odur ki, son illər ölkə rəhbərliyi tərəfindən imzalanan bir çox normativ-hüquqi sənədlərdə və təsdiq edilən proqramlarında qarşıya qoyulan başlıca məqsəd innovasiyanın inkişafı üçün əlverişli sosial-iqtisadi, təşkilati və hüquqi şəraitin yaradılmasıdır. Bu sahədə önəmli metodoloji və təcrübi əhəmiyyətli təklif və tövsiyələrin işlənilməsinə ehtiyac duyulur.

İnnovasiya strategiyasının formalaşdırılması. Elmtutumlu texnologiyaların mənimsənməsində, innovasiya məhsulların istehsal həcmnin və ixracın artırılmasında müvəffəqiyyətlər əldə edilən ölkələrin iş təcrübəsi göstərir ki, innovasiya sahəsində dövlət siyasətinin prioritet istiqamətləri sırasında innovasiya sahəsində strategiyanın formalaşması vacib şərtlərdəndir. Nəzərə alsaq ki, mövcud sənaye müəssisələrinin 51,0%-i iqtisadi rayonlarda yerləşir, onda innovasiya strategiyasının formalaşması və innovasiya siyasətinin həyata keçirilməsi üçün sahə regional səviyyələrdə zəruri şərtlər nəzərə alınmalıdır. Fikrimizcə, ölkə sənayesinin innovativ inkişafının mövcud durumu kontekstində innovasiya siyasətinin həyata keçirilməsi üçün aşağıdakılar qaçılmazdır:

- qanunun alt aktlarının və proqramların hazırlanması və təsdiqi;
- sahə proqramların maliyyələşdirilməsi;
- innovasiya siyasətinin reallaşdırılması üçün elmi-texniki və material təminatı;
- sahə innovasiya proqramların işlənilməsi və həyata keçirilməsi;
- sahibkarlığın inkişafına kömək;
- innovasiya fəaliyyəti sahəsində sahə və sahələrarası strukturların əlaqələndirilməsi.

Regional səviyyədə isə əsas diqqət aşağıdakılara yönəldilməlidir:

- hər bir regional coğrafi-iqtisadi xüsusiyyətləri və sosial-iqtisadi durumu nəzərə almaqla yerli innovasiya proqramlarının hazırlanmasının təşkili, təsdiqi və həyata keçirilməsi;

- innovasiya siyasətinin səmərəli reallaşdırılması üçün elmi-texniki, material və digər ehtiyatların cəlb edilməsi;

- regional, sahə və yerli səviyyələrdə mövcud innovasiya strukturları fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi;

- yerli səviyyədə innovasiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə nəzarət.

Həmin strateji istiqamətlərin və dövlət siyasətinin prioritetlərinin həyata keçirilməsi zərurəti isə - emal sənayesinin sahibkarlıq subyektində innovativ inkişafa mənfi təsir göstərən çoxsaylı təşkilati-iqtisadi, texniki-texnoloji və menecmentin səmərəli təşkili üzrə bu vaxtadək həllini gözləyən məsələlərdir. Onları şərtləşdirən səbəblərin təsnifatı 1 saylı şəkildə öz əksini tapmışdır.

Sahibkarlıq subyektlərinin innovativ inkişaf konsepsiyası və onun həyata keçirilməsi mexanizmi. İqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdə innovasiya proseslərinin təşkilinə dair məlumatların təhlili göstərir ki, iri müəssisələrin innovasiya aktivliyi daha yüksəkdir. Avropa İttifaqına daxil olan ölkələrdə iri müəssisələrin 80%-i, kiçik müəssisələrin isə - yalnız üçdə biri innovativ fəal

müəssisələrə aid edilir. Azərbaycanda “Azərsun”, “Gilan Holding”, “Qaradağ sement”, “Emba-wood”, “Azgüntex”, “Gəncə Alüminium DET-Al”, Sumqayıt şəhərində texnoparka daxil edilən müəssisələr, emal, tikinti aqrar sferada yaradılan, xarici və müştərək müəssisələr istisna olmaqla, digər orta və iri müəssisələr innovativ aktiv deyildirlər.

Azərbaycanda fəaliyyət göstərən innovasiyayönümlü kiçik müəssisələr olduqca azdır. Onlar əsasən peşə, elmi-texniki fəaliyyətlə məşğul olur, informasiya, rabitə və təhsil sistemində mövcuddur. Onların bütün kiçik müəssisələrin tərkibindəki xüsusi çəkisi 7,6%-dir.

Bütün bu faktlar onu göstərir ki, ölkəmizin emal sənayesində fəaliyyət göstərən kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri üçün təkmil innovasiya mexanizmi işlənilməlidir. Bunun üçün sahibkarlıq subyektlərinin inkişaf konsepsiyası və onun həyata keçirilməsi mexanizmi olmalıdır. Fikrimizcə, bazar iqtisadiyyatı şəraitində həmin subyektlərin innovativ inkişaf konsepsiyası aşağıdakılara söykənməlidir:

- a) sahibkarlıq təcrübəsinin ötürülməsi ənənələrinin formalaşdırılmasına;
- b) əhəlinin işgüzar aktivliyinin qorunub-saxlanması üçün münbit şəraitin yaradılmasına.

Həmin istiqamətlər özlüyündə məqsədə çatmaq mexanizminin (təkmil normativ-hüquqi sənədlərin mövcudluğu; maliyyə mənbələrin müəyyən edilməsi; kadrların idarə edilməsi; struktur dəyişiklikləri) işlək olmasını şərtləşdirməlidir. Bu mexanizmin elementləri içərisində davamlı innovativ inkişafa birbaşa təsir göstərən aspekt fasiləsiz struktur dəyişikliyinə nail olmaqdır. Bu dəyişiklik istehsalın ixtisaslaşmasına və diversifikasiyasına, onlar isə, öz növbəsində, aşağıdakılara söykənməlidir:

- Yerli xammala istiqamətlənmək;
- Sürətli innovativ inkişaf;
- İstehsal-təsərrüfat fəaliyyətinin son istehlakçılara yönəldilməsi;
- Dəyişən tələbatə çevik reaksiya vermək. (şəkil 2)

İnnovasiya məhsullarının xüsusi çəkisi yüksək olan ölkələrin qabaqcıl firmalarında innovasiya mexanizminin sistemini formalaşdırarkən haqlı olaraq aşağıdakı aspektlərə üstünlük verirlər:

- innovasiya fəaliyyətinin təşkilinin mexanizmi;
- innovasiyaların hazırlanması və tətbiqi mexanizmi;
- innovasiya fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsi və stimullaşdırılması mexanizmləri;
- texnoloji transfert mexanizmi;
- intellektual mülkiyyət mexanizmi.

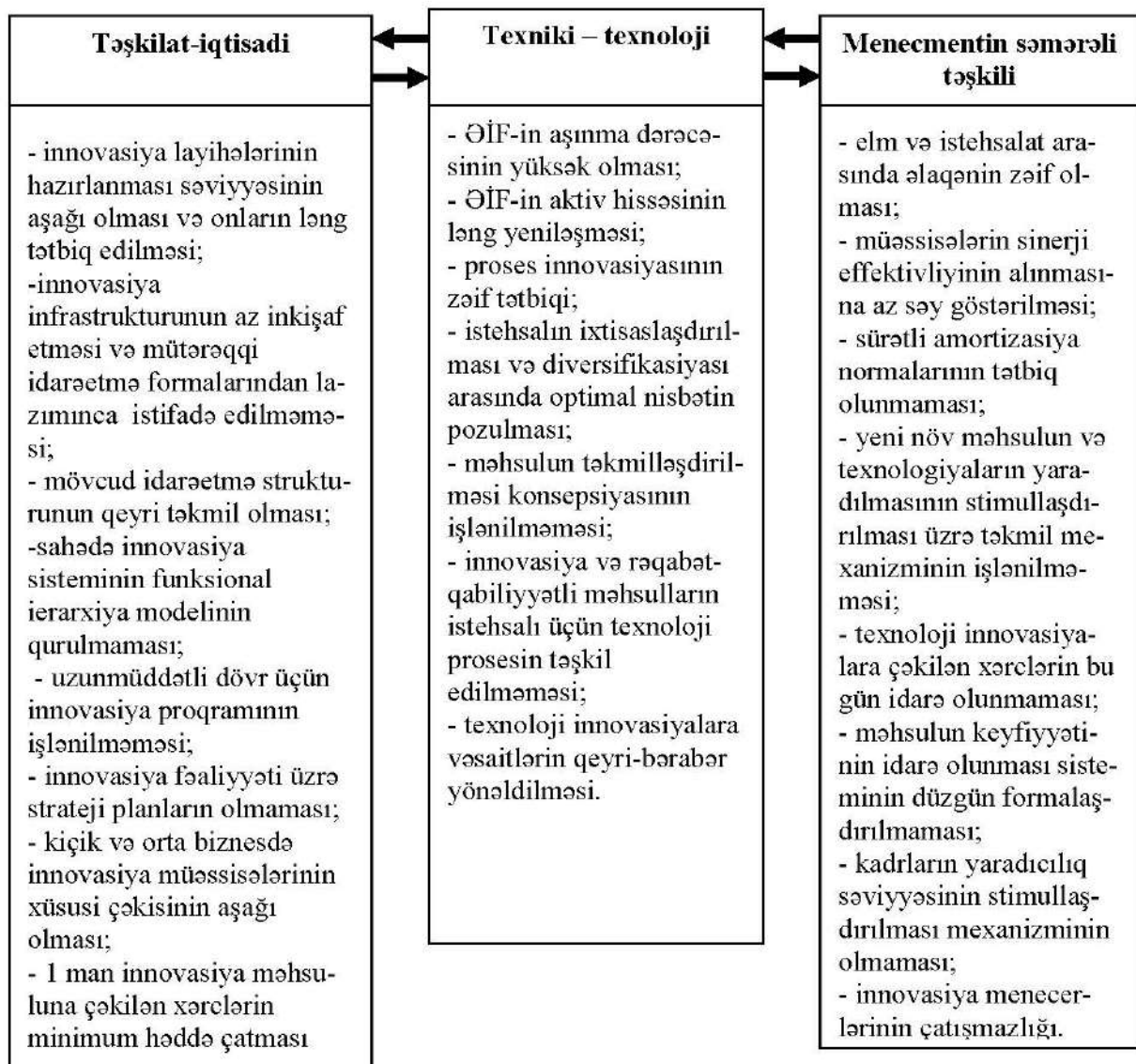
İnnovasiya fəaliyyətinin təşkili və idarə edilməsinə həsr edilmiş bir çox ədəbiyyatlarda [5; 6; 7; 8] innovasiya mexanizmlərini: makro, regional və müəssisə səviyyələrində formalaşması zəruri hesab edilir. Lakin, bizim fikrimizcə, həmin səviyyələrin sırasına sahə səviyyəsini də əlavə etmək lazımdır, çünki emal sənayesinin ayrı-ayrı müəssisələri məhz sahədə formalaşan spesifik konsepsiyaya sahə siyasətinə söykənir.

İnnovasiya mexanizmlərinin qeyd edilən səviyyələrdə işlək olmasının ən mühüm şərti isə - onun maliyyə təminatıdır. Son illər bir çox xarici ölkələrdə innovasiya sferasının inkişafı üçün büdcədən maliyyələşdirmə meyli azalmış və xüsusi mənbələrdən ayırmalar isə - dinamik xarakter almışdır (şəkil 3).

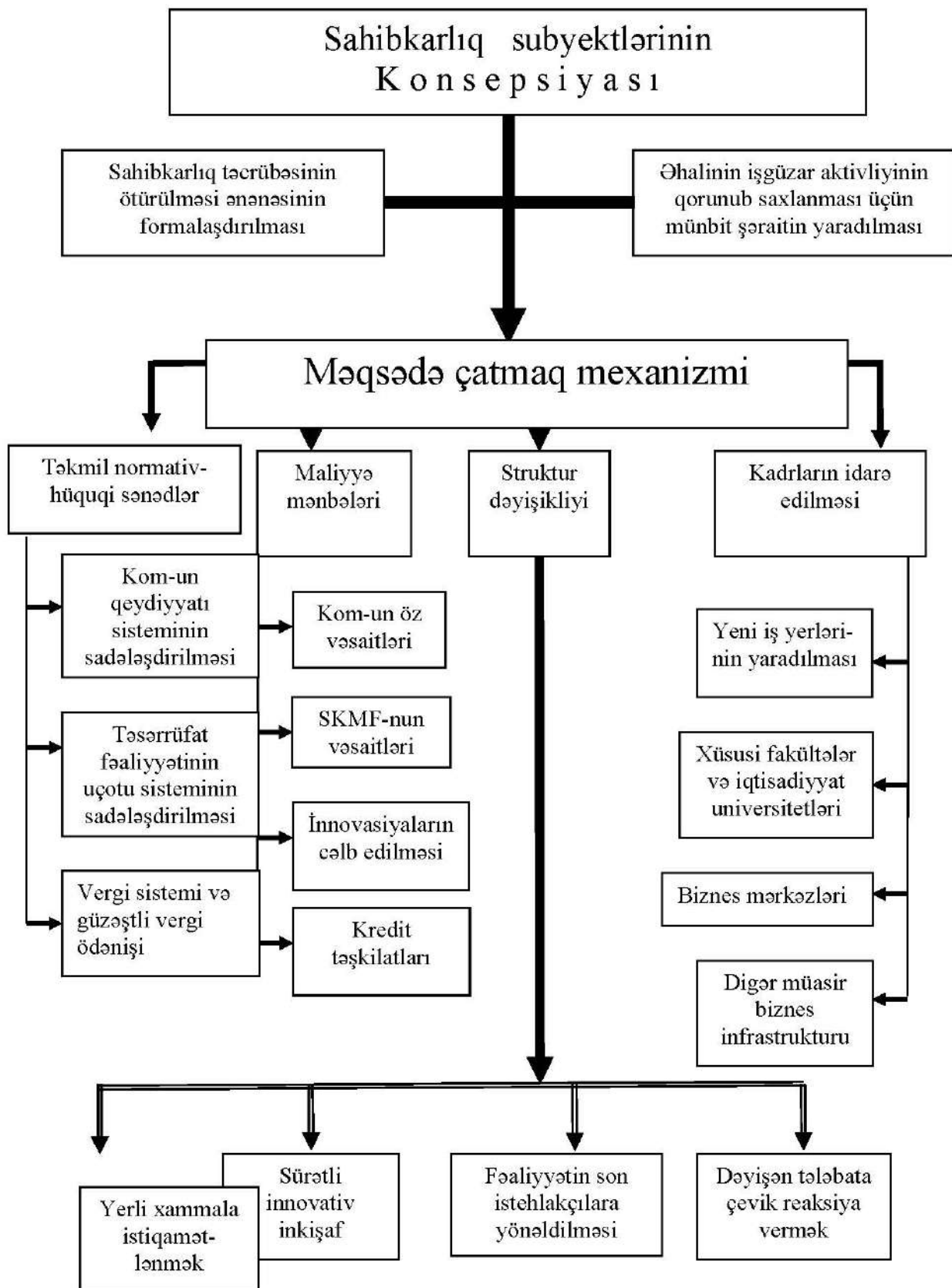
Bu proses Azərbaycan üçün də xarakterikdir. Belə ki, 2003-cü ildə emal sənayesində texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərin 63,1%-ni müəssisələrin öz vəsaiti və yalnız 13,6%-ni dövlət büdcəsinin vəsaiti təşkil etmişdir. [3; s.94]. Lakin şəkildə göstərilən ölkələrdən fərqli olaraq Azərbaycanda innovasiya prosesinə ayrılan xərclərin mütləq hissəsini amortizasiya ayırımları təşkil edir. İnnovasiya xərclərinin içərisində özəl sektorun payının çoxalması isə balanslaşan idarəetmə modelinin yaradılmasının zəruriliyini ön plana çəkir. Balanslaşan idarəetmə modeli dedikdə, ilk növbədə, tədqiqatların və işləmələrin özünün istiqamətlərində prinsiplial restrukturizasiyası, innovasiya sisteminin bütün səviyyələrində istifadə edilən resursların forma və metodlarının əsaslı şəkildə modernizə olunması, cəmiyyətin, hakimiyyətin, biznesin və elmin qarşılıqlı əlaqəsinin köklü transformasiyası kimi, başa düşülməlidir.

Bizim fikrimizcə, innovasiyayönümlü iqtisadiyyata hədəflənən Azərbaycan üçün məhz balanslaşan idarəetmə modeli çox vacibdir. Sənaye sahələri inkişaf edən qabaqcıl ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, özəl investorların maliyyə vəsaitini ayırmaq arzusu innovasiya fəaliyyətinin yüksək səmərəli olmasını şərtləşdirir.

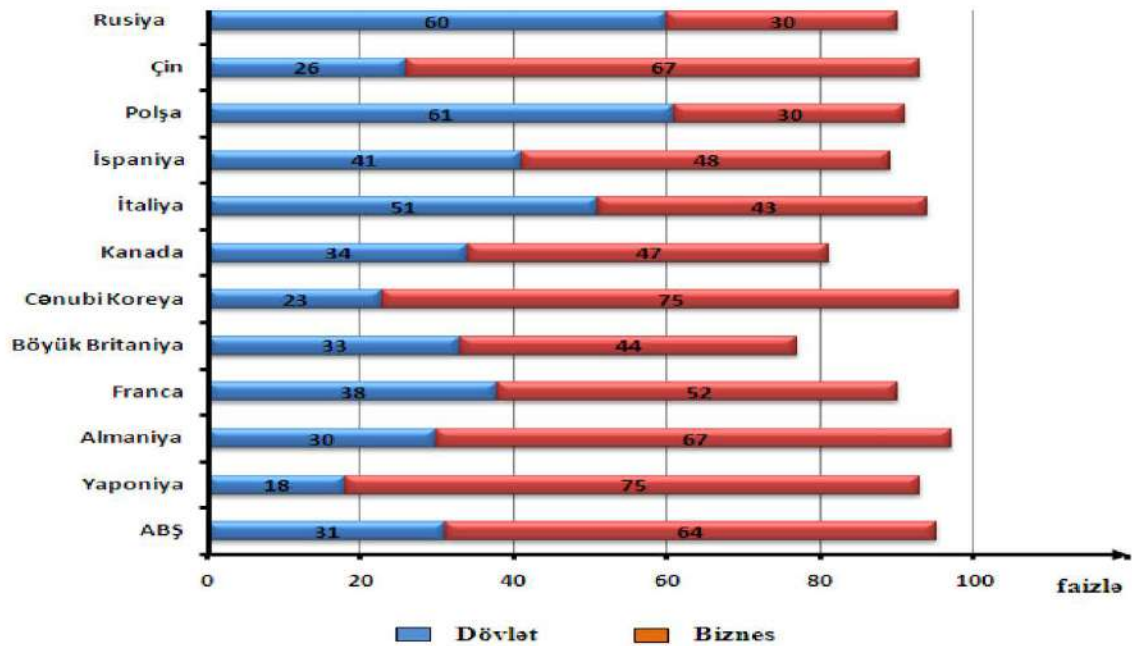
Innovasiya fəaliyyətinin dayanıqlı inkişaf modeli. Innovasiya fəaliyyətinin idarə edilməsi özü-özlüyündə mürəkkəb və dinamik xarakter daşıyan sistem olub, idarə etmənin müxtəlif metodları, amilləri və orqanlarının qarşılıqlı əlaqəsini təmin edir və aşağıdakıları özündə cəmləşdirir: elmi tədqiqatlar; yeni məhsulun yaradılması; yeni texnika; texnologiya və qabaqcıl təcrübə əsasında texnoloji proseslərin, istehsalın təşkili formalarının, avadanlıqların, əmək cisimlərinin təkmilləşdirilməsi elmi-texniki tərəqqinin planlaşdırılması, maliyyələşdirilməsi və koordinasiya olunması; iqtisadi stimulların və qolların təkmilləşdirilməsi; ETT-nin intensiv inkişafının sürətləndirilməsinə və onun sosial-iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsinə yönəldilən kompleks xarakterli tədbirlərin işlənilməsi.

Şəkil 1. Eml sənayesində mövcud olan sahibkarlıq subyektlərində innovasiya fəaliyyətinin genişləndirilməsinə mane olan səbəblər.

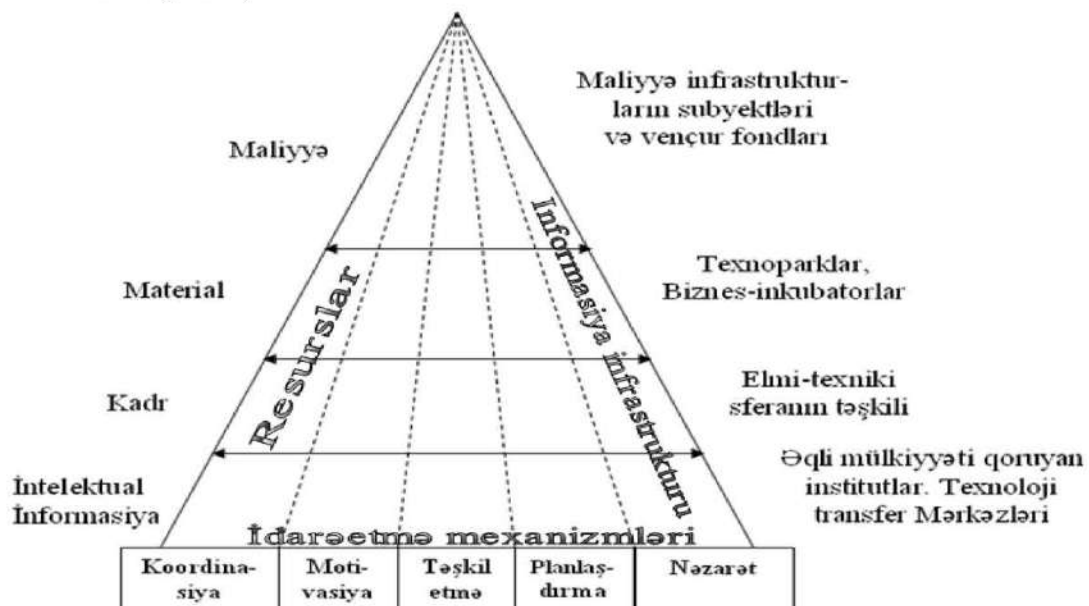

Şəkil 2. Sahibkarlıq subyektlərinin innovativ inkışaf konsepsiyasının mexanizmi.

Şəkil 3. Dünyanın qabaqcıl ölkələrində ETKTİ-nə çəkilən xərclərin maliyyələşdirilməsində dövlət və biznes sektorunun payı.

Qeyd edilənlərdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, innovasiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsinin uğuru: müəssisənin sərəncamında olan zəruri resursların həcmindən; innovasiya layihələrinin həyata keçirilməsi üçün tətbiq edilən təşkilati-idarəetmə mexanizminin səmərəliliyindən; müəssisənin fəaliyyətini tənzimləyən innovasiya infrastrukturunun inkişaf səviyyəsindən asılıdır. Bu, onu göstərir ki, müəssisənin innovasiya sistemi üçbucaq şəklində təzahür olunur və onun hər bir tərəfi bir amil kimi innovasiyanın işlənilməsinə, yayılmasına və istifadəsinə, daha doğrusu, innovasiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə birbaşa təsir göstərir. Üçbucağı əhatə edən resursların hər biri özünün unikallığı, qarşılıqlı əvəz edilməsi və məhdudluğu ilə innovasiya prosesində öz yerini və rolunu möhkəmlədir (şəkil 4).

Şəkil 4. Sahibkarlıq subyektlərinin innovasiya sisteminin qrafiki təsiri.

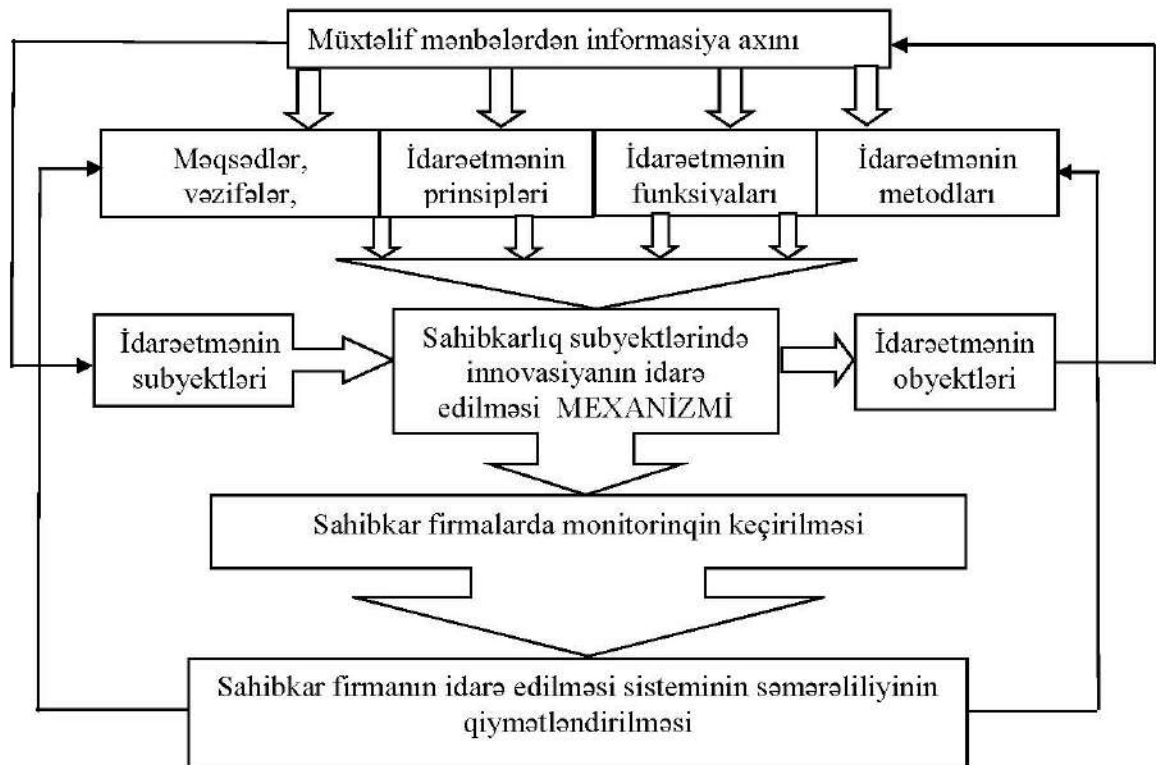
Innovasiyayönlü iqtisadiyyata keçid modeli kontekstində emal sənayesi müəssisələrinin sosial-iqtisadi təhlili göstərir ki, sahənin dayanıqlı inkişafı bir sıra kompleks amillərdən asılıdır və onların içərisində yaxın dövr üçün ən vacibi innovasiya-texnoloji amildir, çünki məhz həmin amilin nəzərə alınması sahənin sürətli innovativ inkişafına təkan verə bilər. Kompleks amillərin təsnifatı və onların məzmunu 1 sayılı cədvəldə əks etdirilmişdir.

Cədvəl 1

Innovativ iqtisadi modelə keçid kontekstində emal sənayesinin dayanaqlı inkişaf amillərinin təsnifatı və onların məzmunu

Amillərin adları	Amillərin məzmunu və onların sahənin dayanıqlı inkişafına təsirinin təmin edilməsi
Siyasi-hüquqi amil	Normativ-hüquqi aktların sahə proqramlarının işlənməsi əsasında sosial-iqtisadi proseslərin dövlət tənzimlənməsinin zəruriliyi
Təhsil amili	“Təhsil bütün həyat dövründə” prinsipinə əsaslanaraq sahədə zəruri kadr potensialının mövcudluğu və innovasiya təhsil səviyyəsinin gücləndirilməsi
Ekoloji amil	Təbii resursların qorunması və təkrar istehsalı
İnnovasiya-texnoloji amili	Sahənin dayanıqlı inkişafına təminat yaradan, innovasiya iqtisadiyyatının mexanizmi kimi, sahə innovasiya sisteminin səmərəli təşkili və rəqabət qabiliyyətli məhsulun istehsalı üçün imkanların olması
İqtisadi-maliyyə amili	İnnovasiya prosesinin və ekoloji mühitə təsirin tənzimlənməsi üçün sahədə səmərəli iqtisadi-maliyyə sisteminin yaradılması
Struktur dəyişiklikləri amili	Elmtutumlu və yüksək texnoloji məhsulların istehsalı üçün emal sənayesinin alt sahələrinin struktur dəyişikliklərinin aparılması
İnnovasiya amili	Sahənin idarəedən sisteminin lazımi və dəqiq məlumatlarla təmin edilməsi
Kommunikasiya amili	Sahədə iqtisadi artımın təmin edilməsində istehlakçılar innovasiyanın vacibliyini aşılamaq üçün onların informallaşdırma səviyyəsinin yüksəldilməsi
Sosial amil	Sahənin bütün işçilərinin dayanıqlı innovativ inkişaf yoluna keçməsi prosesinə cəlb edilməsi
Təkrar istehsal amili	Sahənin innovasiya aktivliyini yüksəltmək üçün əsas fondların yeniləşməsinin və təkrar istehsalın optimallaşdırılması
Qloballaşma amili	Sahədə çalışan işçilərin eko-iqtisadi davranışına təsir edən təhsil səviyyəsinin informasiyalaşma və kompüterləşmə əsasında yüksəldilməsi, müxtəlif texnologiyaların transferi
İnstutisional amil	Səmərəli təşkilati forma və mexanizmlər yaratmaqla sahənin dayanıqlı və innovativ inkişafının təmin edilməsi

Emal sənayesində innovasiya fəaliyyətinin idarə edilməsi mexanizmini idarəetmə prosesi ilə eyniləşdirmək olmaz, çünki o, idarəetmə sistemində sərbəst alt-sistem kimi çıxış edir və idarəetmə prosesinin sinonimi deyildir. Sahədə innovasiya fəaliyyətinin idarə edilməsi mexanizminə qiymət verərkən nəzərə almaq lazımdır ki, o, idarəetmənin həyata keçirilməsi vasitəsi kimi çıxış edir, idarəetmənin obyektinə və subyektinə təsir göstərir (şəkil 5).

Şəkil 5. Sahibkarlıq subyektlərinin innovasiya fəaliyyətinin idarə edilməsi prosesinin prinsipi-
al sxemi.

Digər tərəfdən həmin mexanizmin işlək olması üçün idarəetmənin prinsipləri, funksiyaları və metodları təsiredici və təminədiçi rolunu oynamalıdır. Sahibkar firmalarda baxılan mexanizm çərçivəsində monitorinq keçirilməsi və firmanın idarə edilməsi sisteminin qiymətləndirilməsi tədqiq edilən sahənin dayanıqlı inkişafı üzrə tədbirlərin işlənilməsinə əməli köməklik göstərmiş olacaqdır. Əməli sənayesində idarəetmə mexanizminin təsiri ilə həll edilən innovasiya fəaliyyətinin idarə olunmasının əsas istiqamətlərinə aşağıdakıları aid etmək olar:

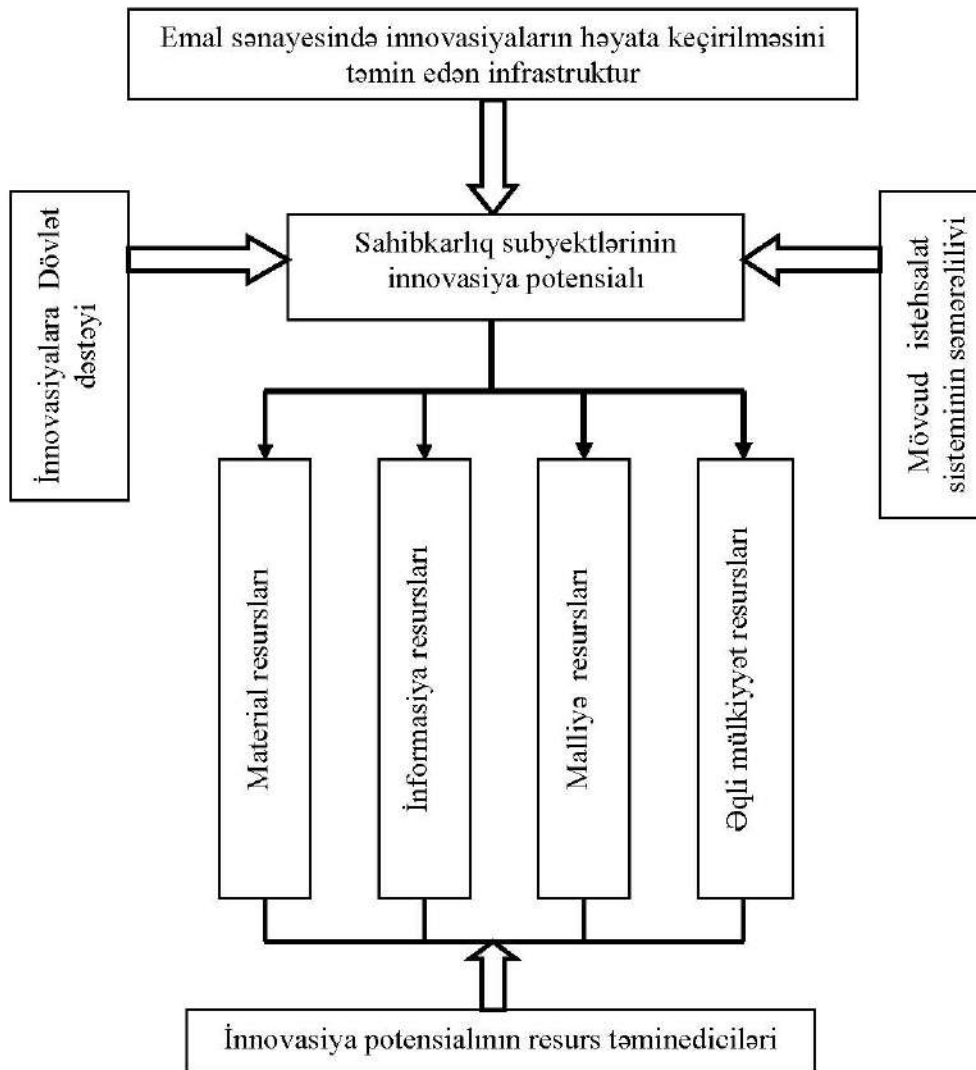
- Sənayedə və onun alt-sahələrində elmi-texnoloji inkişafın təhlili və modeləşdirilməsi;
- Sənayedə innovasiyanın inkişafının əsas prioritetlərinin müəyyən edilməsi;
- Sahə innovasiya sistemində daxil olan müxtəlif strukturların dayanıqlılığının və mövqeyinin möhkəmləndirilməsinə şəraitin yaradılması;
- Sahə innovasiya sisteminin potensiallarından istifadənin vəziyyətinin təhlili və inkişafının proqnozlaşdırılması;
- Sahə üçün vacib innovasiya infrastrukturunun formalaşdırılması;
- Sahədə innovasiya fəaliyyətinin idarə edilməsi prosesində, idarəetmənin bütün səviyyələri və orqanları arasında razılaşdırılmış qarşılıqlı əlaqənin təmin edilməsi;
- Sahədə innovasiya fəaliyyətinin səmərəli dövlət tənzimlənməsinin təmin edilməsi.

Dünya təcrübəsində bir daha sübut edilmişdir ki, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə innovasiya fəaliyyəti iqtisadi sistemin modernləşdirilməsinin başlıca şərtidir. Odur ki, artıq beynəlxalq miqyasda öz ekstensiv və intensiv imkanlarını başa vuran sahələrin əvəzinə ən yeni texnologiyaya əsaslanan yeni sahələr yaranır. Məsələn, Almaniya ÜDM-in tam artımı elmi-tədqiqatların nəticələrinin və innovasiyaların tətbiqi hesabına təmin olunmuşdur. Tayvanda yüksək texnologiyalardan istifadə əsasında eləcə də kiçik və orta biznesin uğurlu fəaliyyəti nəticəsində ölkə üzrə ÜDM-in 45%-i və məşğulluğun 78%-i təmin edilmişdir. Sənayedə yeni texnologiyaların tətbiqi dünya əmtəə və xidmət bazarlarına keyfiyyətli keçidə imkan vermişdir. Bu gün əminliklə söyləmək olar ki, XXI əsrdə sosial-iqtisadi inkişafın təntənəsi həyata keçirilən innovasiya siyasətinin səmərəliliyi ilə ölçülür. Son il-

lərin statistik məlumatları göstərir ki, dünya bazarında Rusiyanın elmtutumlu məhsulunun xüsusi çəkisi 0, 13%-dir. Həmin göstərici Çin üzrə - 2%; Cənubi Koreya - 4%; Yanponiya - 11%; ABŞ - 25%; Avropa İttifaqı - 35%; təşkil edir. Azərbaycan üçün bu göstərici çox aşağıdır. Bu sahədə uğur qazanmaq üçün yuxarıda şərh edilən bütün metodiki və praktiki aspektlər sənaye sahələrində tətbiq olunmalıdır.

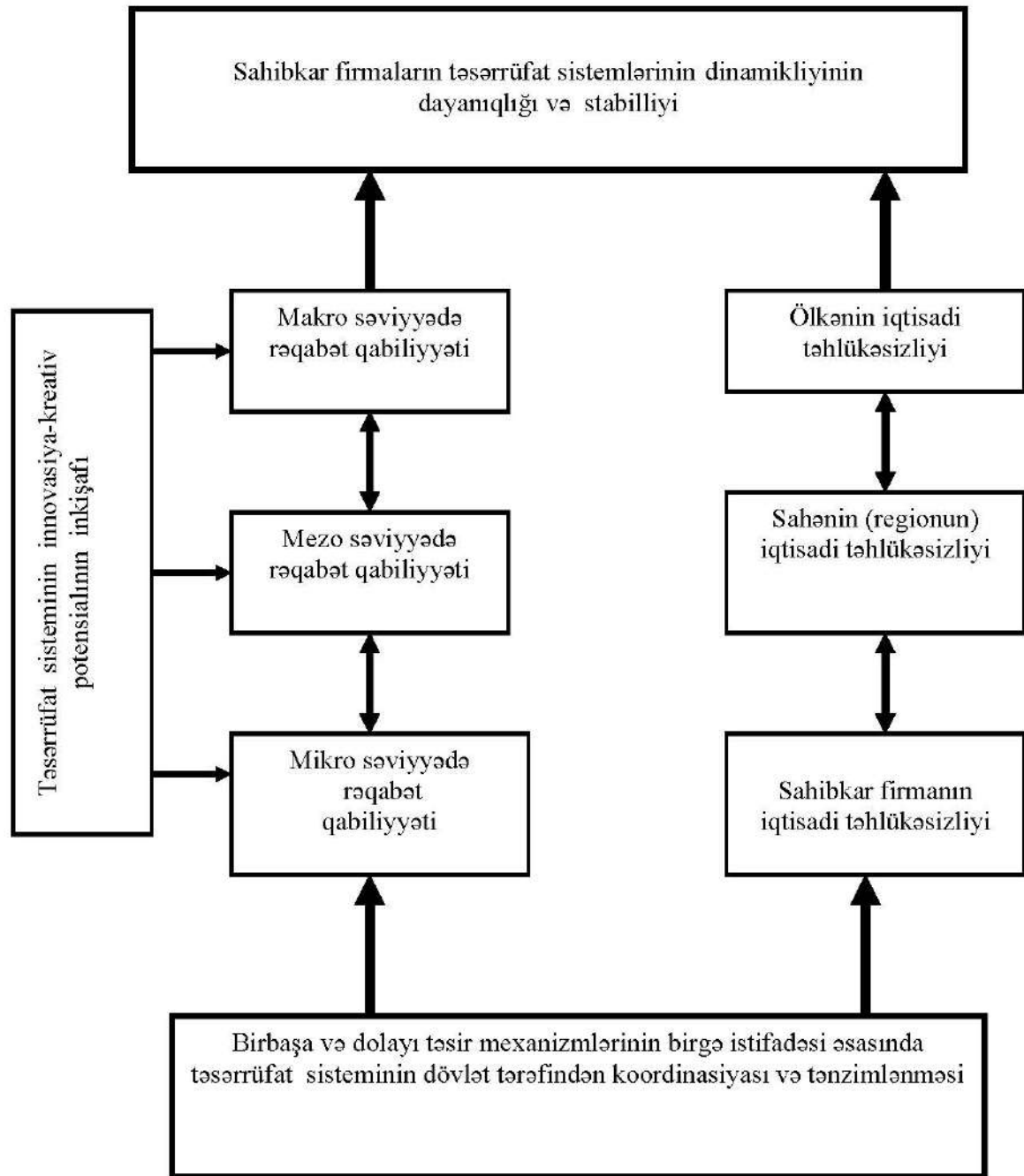
Deməli, “Azərbaycan – 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası çərçivəsində innovasiya potensialının artırılması bütün iqtisadi fəaliyyət sahələrində həlli vacib məsələdir.

Innovasiya potensialı çox vaxt iqtisadi resursların miqdarı kimi çıxış edir və cəmiyyət üzvləri hər vaxt onu özünün inkişafı kimi istifadə edirlər. Həmin resurslar makro sistemin aşağıdakı üç əsas sektoru arasında bölüşdürülmüşdür: elmi-texniki, təhsil və investisiya. Nəticədə, elmi-texniki potensial, təhsil potensialı və investisiya potensialı əmələ gəlmişdir ki, onların da məcmusu makro-sistemdə innovasiya potensialını formalaşdırmışdır. Lakin dissertasiya işinin mövzusunə uyğun, həmin aspektləri mikro-səviyyədə araşdıracağıq ki, onun da əsasını sahibkarlıq strukturunun innovasiya potensialı təşkil edir. Bu növ potensial bu və ya digər funksional məsələləri həll etmək üçün bütün mövcud iqtisadi resurslardan maksimum istifadəni özündə əks etdirir. Sahibkarlıq strukturunun innovasiya potensialı və onun elementləri 6 saylı şəkildə əks etdirilmişdir.

Şəkil 6. Sahibkarlıq subyektlərinin innovasiya potensialı və onun əsas elementləri.

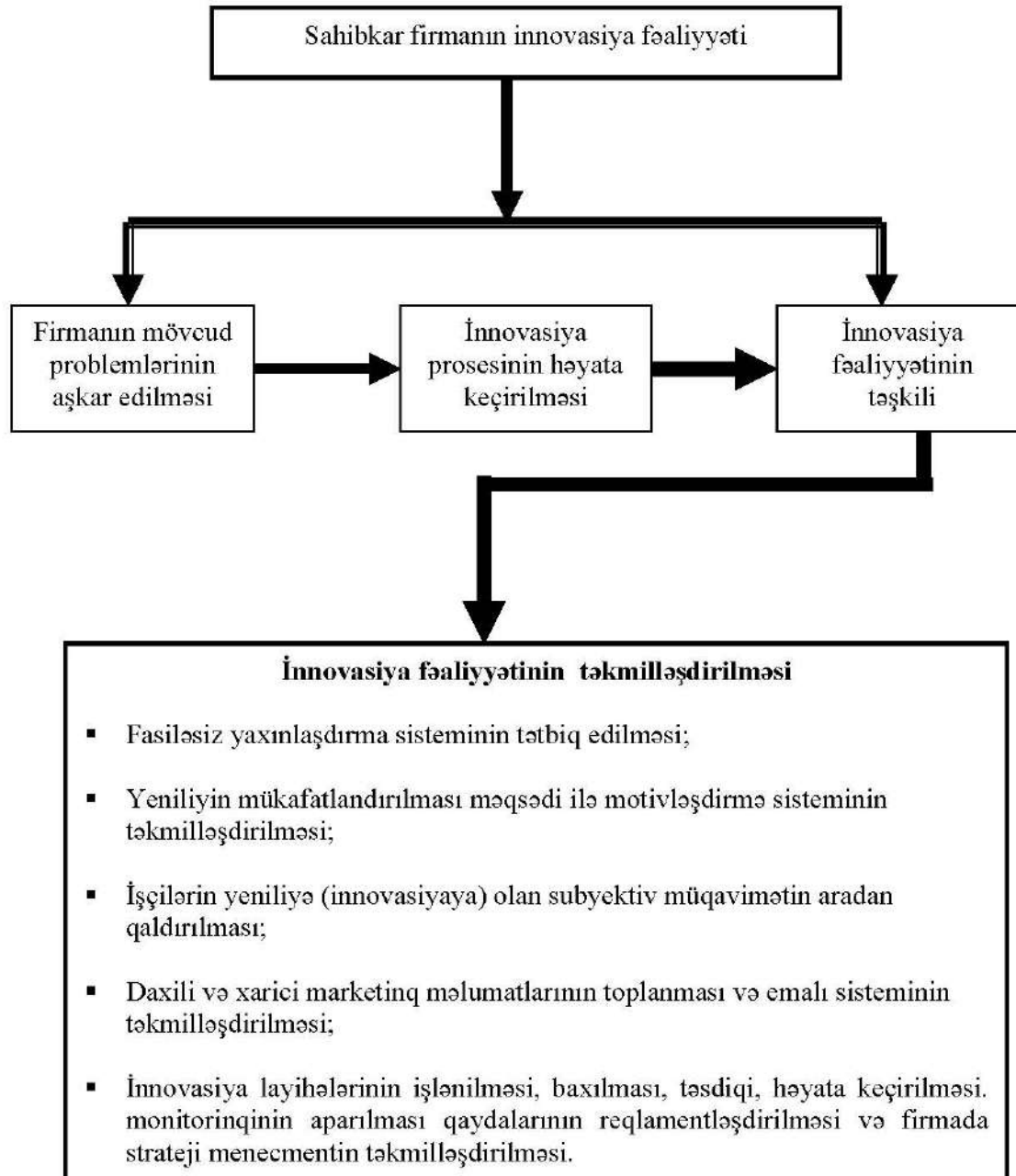
Şəkildən göründüyü kimi, sahibkarlıq subyektlərin innovasiya potensialı emal sənayesində innovasiyaların həyata keçirilməsini təmin edən infrastrukturun əsasında formalaşmalı və bu zaman müvafiq resurs təminedicilərin mövcudluğu çərçivəsində fəaliyyətə dövlətin dəstəyi və istehsalat sisteminin səmərəliliyi təmin olunmalıdır. Lakin ölkəmizin emal sənayesində və onun alt-sahəsi hesab edilən dəri, dəri məmulatları və ayaqqabı istehsalı sferasında istehsalat sisteminin səmərəliliyi çox vaxt təmin olunmur. Bunun əsas səbəbi isə, fikrimizcə, həmin alt-sahənin dinamikliyinin dayanıqlığı və sabitliyini təmin edən innovasiyanın inkişaf modelindən istifadə edilməməsidir. Hesab edirik ki, iqtisadi inkişafın bütün səviyyələrdə innovasiya modeli: “Innovasiya potensialı – rəqabət qabiliyyəti – iqtisadi təhlükəsizlik” parametrlərinin qarşılıqlı əlaqəsinə əsaslanmalıdır (şəkil 7).

Şəkil 7. Sahibkar firmaların təsərrüfat sistemlərinin innovasiyanın inkişafı modelinin quruluşu.

İnnovasiya fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi. Hesab edirik ki, emal sənayesinin innovasiya potensialının aşağı olduğu bir vaxtda adı çəkilən inkişaf modelindən sahədə istifadə olunması idarəetmə kontekstində fayda verə bilər, lakin onun əsasını müəssisənin innovasiya fəaliyyəti təşkil etməlidir ki, o da – istehsalın təşkili və texnologiyanın təkmilləşdirilməsi, məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi və çeşidinin artırılması məqsədi ilə innovasiyaların axtarılması və onların həyata keçirilməsi istiqamətləri əsaslanmalıdır.

Sahibkar firmaların innovasiya fəaliyyətinə: mövcud problemlərin aşkar edilməsi; innovasiya prosesinin həyata keçirilməsi və innovasiya fəaliyyətinin təşkili daxildir. Həmin elementlərin qarşılıqlı əlaqəsi və innovasiya fəaliyyətinin tədqiq edilən alt-sahədə təkmilləşdirilməsi istiqamətləri 8 sayılı şəkildə əks etdirilmişdir.

Şəkil 8. Sahibkar innovasiya fəaliyyətinin formalaşması və təşkilinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri.

Əlbəttə, şəkildə göstərilən istiqamətlərin dəri məmulatları və ayaqqabıların istehsalı ilə məşğul fərdi sahibkarlar və kiçik müəssisələr tərəfindən (onların iqtisadi, texniki və texnoloji durumunun hazırkı mərhələsində) həyata keçirilməsi bir çox təşkilati çətinliklərlə əlaqədardır. İlk növbədə həmin sferanın fəaliyyətini tənzimləyən və cavabdehlik daşıyan birbaşa idarə orqanı yoxdur. Digər tərəfdən, həmin subyektlər daxili və xarici bazarı tədqiq edə və innovasiya layihələrin tətbiq edə bilməməsi səbəbindən fasiləsiz yaxınlaşdırma sistemindən yararlanı bilmirlər. Üçüncüsü, adı çəkilən istehsal və xidmət sferasında yeniliyin mükafatlandırılması və motivləşdirilməsinin həyata keçirilməsi imkan xaricindədir. Deməli, ölkənin emal sənayesi və onun alt-sahələrində innovasiya fəaliyyətini həyata keçirən və innovasiyaları idarə edən, dünya təcrübəsində geniş tətbiq edilən xüsusi və ixtisaslaşdırılmış təşkilati strukturların yaradılmasına zəruri ehtiyac duyulur. Həmin strukturlar aşağıdakılardan ibarətdir:

- intraprenerstvo (firmadaxili riskli sahibkarlıq subyekti);
- vençur firmaları;
- injiniring firmaları;
- biznes inkubatorlar;
- texnoparklar;
- elmi-maliyyə sənaye qrupları EMSQ (elmi və elmi-təhsil təşkilatları, maliyyə qrupları, banklar, sənaye müəssisələri və regional inzibati orqan).

Mövcud iqtisadi ədəbiyyatlarda həmin infrastrukturun idarə edilməsi prinsipləri bu və ya digər səpkidə açıqlanmış və onların bəziləri artıq ölkəmizin ayrı-ayrı şəhər və regionlarında yaradılmışdır. Odur ki, hər bir infrastruktur haqqında fikir söyləmək yersizdir. Lakin tədqiq edilən sahə üçün tətbiqi mümkün olan bəzi infrastrukturun xarakterik xüsusiyyətini burada qısa da olsa, açıqlamağa üstünlük veririk. Onların içərisində ölkəmizdə hələlik tətbiq edilməyən “intraprenerstvo”- firmadaxili riskli sahibkarlıq subyektidir. Onun məqsədi firma daxilində yaradıcı – innovasiya sahibkarlıq fəaliyyətinin stimullaşdırılmasıdır.

Belə müəssisələrin xarakterik cəhəti aşağıdakılardır:

- maliyyə, material və kadr resurslarından istifadə azaddır;
- sərbəst şəkildə bazara çıxı bilər;
- yarana biləcək risklərin bir hissəsini öz üzərinə götürür;
- layihələrin uğurlu icrası zamanı əldə edilən mənfəətin bir hissəsinə sahib olur;
- özünün xüsusi səhmini buraxır və korporasiya daxilində onları yayır.

Injiniring firmaları – elmi-tədqiqat işləri ilə istehsalat arasında birbaşa əlaqə yaradır. Onun fəaliyyəti əsasən aşağıdakılardan ibarətdir:

- Sənaye təyinatlı intellektual mülkiyyət obyektlərinin ekspertizası və qiymətləndirilməsi;
- Sənayedə elmi-texniki yeniliklərin həyata keçirilməsi istiqamətində innovasiya layihələrinin tərtibatı;

- Yeniliyin tətbiqi üçün müəssisələrdə istehsal proseslərinin yaradılması.

Elmi-maliyyə sənaye qrupları. Bu sahibkarlıq subyekti aşağıdakı məsələlərlə məşğul olur:

- Müsabiqə yolu ilə innovasiya layihələrinin seçilməsi;
- Perspektiv innovasiya layihələrinə real investisiyaların yönəldilməsi;
- Subyektin iştirakçıları ilə birlikdə müştərək istehsalat və kommersiya fəaliyyətinin təhlili;
- Mühüm sosial vəzifə kimi iş yerlərinin yaradılması;
- ETKTİ-lərin maliyyələşdirilməsi.

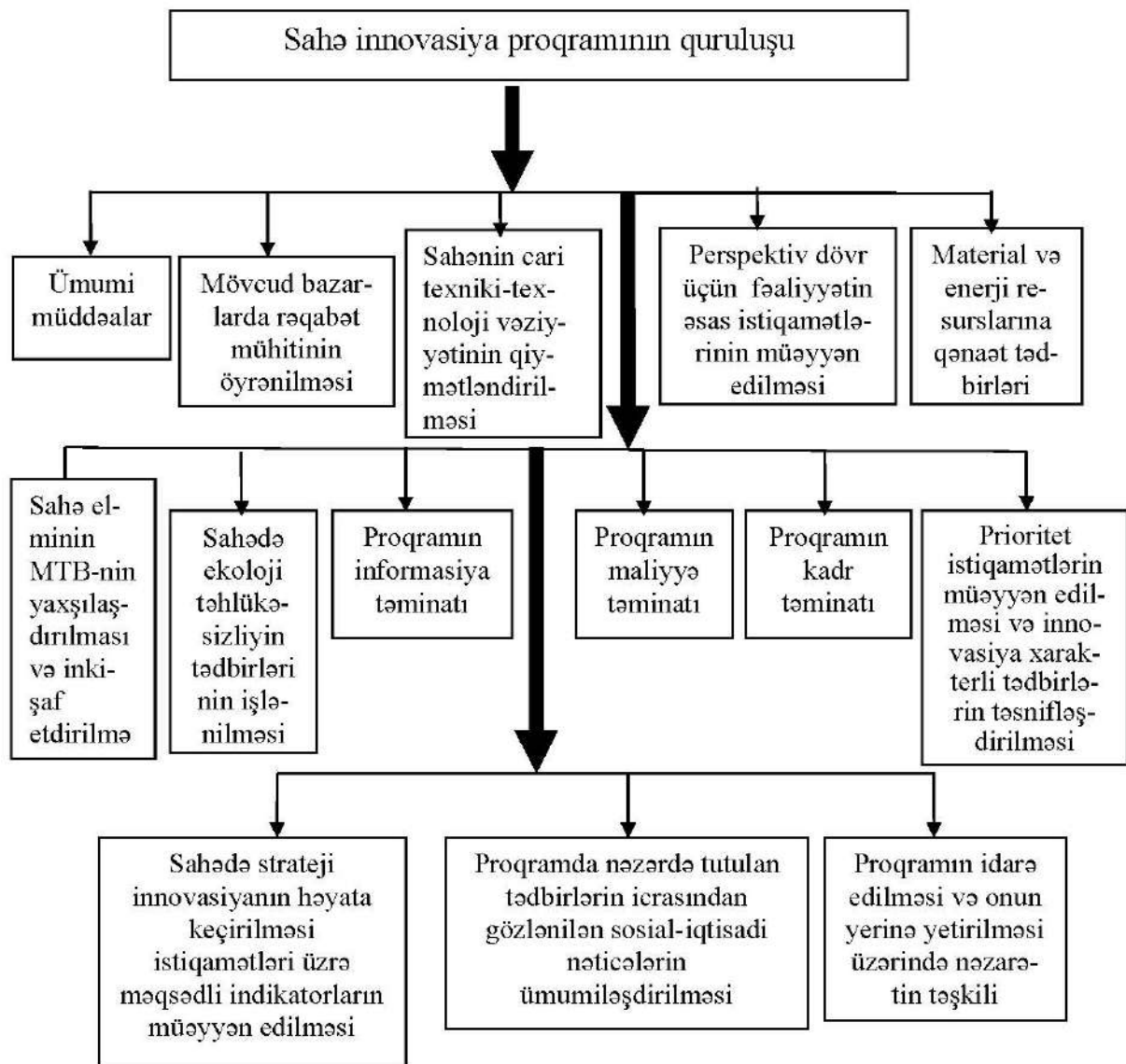
ENSQ-nun iş prinsipi aşağıdakılardır:

- Layihə iştirakçılarının könüllülük əsasında birləşdirilməsi və qarşılıqlı fayda əsasında onların resurslarının inteqrasiya edilməsi
- Məqsədli proqram fəaliyyəti;
- Layihələrin müxtəlif mənbələrdən eyni vaxtda maliyyələşdirilməsi;
- Maksimum iqtisadi səmərəlilik.

Dəri məmulatları və ayaqqabılara ölkəmizdə olan tələbatın çox hissəsinin idxalı hesabına ödənilməsi, həmin məhsulları istehsal edən fərdi sahibkarların və kiçik müəssisələrin innovasiya aktiv-

liyinin aşağı olması sadalanan yeni strukturların tətbiqini imkansız edir, lakin onların gələcəkdə inkişafını innovasiya yönümlü iqtisadiyyata keçidin forma və prinsipləri şərtləşdirəcəkdir.

Hesab edirik ki, emal sənayesində sahibkarlıq subyektlərinin innovasiya fəaliyyətinin genişləndirilməsini özündə əks etdirən, uzunmüddətli dövrü əhatə edən, “sahənin innovasiya proqramı” - nın tərtib edilməsi və onun həyata keçirilməsi dayanıqlı inkişafa təminat yaratmış olacaqdır. Son illər respublikamızda və xarici ölkə alimlərinin dövrü mətbuatda dərc etdirdikləri əsərlərində [4; 5; 6; 8] adı çəkilən proqramın bir-birindən az fərqlənən məzmununda strukturunu təklif etmişlər. Həmin alimlərin metodiki tövsiyələrindən bəhrələnərək və tədqiq edilən alt-sahənin mövcud durumunu nəzərə alaraq tərəfimizdən emal sənayesində innovasiyaların tətbiqi və idarə edilməsi proqramının fərqli prinsiplial sxemi işlənilmişdir (şəkil 9). Burada açıqlanan, şərh edilən və tövsiyə olunan tədbirlərin həmin proqrama daxil edilməsi onun məzmununu zənginləşdirmiş olardı.

Şəkil 9. Emal sənayesində innovasiyaların tətbiqi və idarə edilməsi proqramının prinsiplial sxemi.

Açar sözlər: sahibkarlıq subyektləri, innovasiya fəaliyyəti, innovativ idarəetmə, sahə proqramı

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 dekabr 2012-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası. Bakı, “Xalq” qəzeti, 2012, 30 dekabr
2. “Sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Bakı, “Respublika” qəzeti, 2014, 4 mart
3. Azərbaycanın sənayesi. İllik statistik məcmuə. Bakı: “DSK”, 2014, 338 s.
4. Aslanzadə İ.A. Dövlət innovasiya siyasətinin formalaşması və sənaye sektorunun rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi yolları: iqt. elm. dok. ... dis. avtoref. Bakı, 2013, 55 s.
5. Qasimov F.H, Əliyev T.N, Nəcəfov Z.M. Milli innovasiya sisteminin təşkili və idarə edilməsi. Bakı: “Elm və təhsil”, 2013, 680 s.
6. Tağıyev A.H, Kəçərli H.R. İnnovasiya siyasəti. Bakı: “Təknur”, 2013, 160 s.
7. Рекомендация Комиссии от 6 мая 2003 года относительно определения микро, малых и средних предприятий. Европейская комиссия, <http://ec.europa.eu/enterprise>.
8. Развитие предпринимательства в регионе ЕЭК ООН: Опыт стран в снижении барьеров на пути развития предприятий. Нью-Йорк и Женева, 2008, 58 с.

**Тярбиз Алиев
Анар Алірзасев**

**ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ УЛУЧШЕНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУБЪЕКТОВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ**

Резюме

В статье на основе изучения и обобщения литератур, посвященных исследуемой проблеме, нормативно-правовых актов и статистических материалов дана классификация – организационно-экономических технико-технических причин, а также факторов, отрицательно влияющих на рациональную организацию менеджмента. С целью устранения недостатков, в методологическом аспекте в виде схемы разработаны: механизм концепций инновационного развития, структура инновационной модели, инновационного потенциала и на их основе разработаны практические рекомендации по совершенствованию инновационной деятельности предпринимательских фирм в обрабатывающей промышленности республики.

Ключевые слова: предпринимательские субъекты, инновационная деятельность, управление инновациями, отраслевая программа

**Tarbiz Aliyev
Anar Alirzayev**

**THE MAIN DIRECTIONS OF EXPANSION OF THE INNOVATIVE
ACTIVITY OF BUSINESS ENTITIES**

Summary

The article based on of studying and generalization the literature devoted to study the problem; normative legal acts and a classification of statistical materials - of organizational and economic techno and technical reasons and the factors that negatively affect the rational organization of management. For the purpose of address the deficiencies in the methodological aspect in the form of diagrams are designed: the mechanism of the concepts of innovative development, the structure of the innovation model innovation potential and on their basis practical recommendations for improving the innovative activity entrepreneurial firms in the manufacturing sector of the Republic.

Key words: Entrepreneurial subjects, innovative activities, management of innovation, sectoral programs